

Rebut / Received: 25/04/2022
Acceptat / Accepted: 06/06/2022

Per enllaçar amb aquest article / To link to this article:
<http://dx.doi.org/10.6035/MonTI.2023.15.08>

Per citar aquest article / To cite this article:

Redondo, Jordi. (2023) "Variants traductològiques a la *Biblia de Montserrat* i a la *Biblia Catalana Interconfessional*: alguns casos del *Nou Testament*." En: Pomer Monferrer, Luis; Ioannis Kioridis & Katarzyna Starczewska (eds.) 2023. *Traducciones de las lenguas clásicas y de los textos sagrados. Hermenéuticas y metodologías / Translations of classical languages and sacred texts. Hermeneutics and methodologies*. *MonTI* 15, pp. 224-239.

VARIANTS TRADUCTOLÒGIQUES A LA *BÍBLIA* DE MONTSERRAT I A LA *BÍBLIA CATALANA* INTERCONFESSIONAL: ALGUNS CASOS DEL NOU TESTAMENT

TRANSLATION VARIANTS IN THE *BIBLE OF MONTSERRAT* AND
THE *INTERCONFESSIONAL CATALAN BIBLE*:
SOME CASES OF THE NEW TESTAMENT

JORDI REDONDO

Jordi.Redondo@valencia.edu
Universitat de València

Resum

La *Biblia de Montserrat* constitueix la principal traducció moderna dels texts sagrats de la tradició cristiana al català fins a la publicació de la *Biblia Catalana Interconfessional*, considerada la versió canònica per l'Església. Alguns exemples extrets del *Nou Testament* serviran per a analitzar quines opcions han triat els traductors de totes dues obres davant d'una transmissió no unívoca. Tot i la dificultat per a cercar un patró de selecció textual, podem escatir el plantejament teòric dels traductors davant dels problemes derivats de la confrontació de les solucions del grec estàndard amb les pròpies d'una dicció semititzant i amb les de la Koiné.

Paraules clau: Traducció. Aparat crític. Variants. Semitisme. Koiné.

Esta obra está bajo una licencia de Creative Commons Reconocimiento 4.0 Internacional.

Abstract

The so-called Montserrat Bible served as the main modern Catalan translation of the sacred texts of the Christian tradition till the publication of the Interconfessional Catalan Bible, which is considered the canonical version by the Church. Some examples taken from the New Testament will be used to analyse which options were chosen by the translators of both works for a non-unambiguous transmission. In spite of the difficulty for finding a pattern of textual selection, we will be able to define the translators' theoretical approach to the problems arising from the confrontation of the solutions of standard Greek either with those of a Semitic diction or with those of a Koine diction.

Keywords: Translation. Critical apparatus. Variants. Semitism. Koine.

1. Les traduccions catalanes de la Bíblia

L'estudi de les traduccions catalanes de la Bíblia no es pot fer sense un esment inicial a la gran pèrdua que fins al dia d'avui representa la desaparició dels exemplars de la Bíblia de Portaceli, de la qual una primera versió hauria estat composta per Bonifaci Ferrer —el germà de Vicent— entre els anys 1396 i 1402, mentre que una versió refosa i signada per Berenguer Vives de Boil aparegué publicada i impresa els anys 1477 i 1478, una de les primeres edicions en una llengua vulgar, precedida de l'alemanya de Johann Mentelin (Estrasburg, 1466) i la italiana de Niccolò Malermi (Venècia, 1471). Aquesta Bíblia Valenciana fou només precedida per la llatina (1448), l'alemanya (1466) i la italiana (1471). Caldria esperar al 1553 perquè se'n publiqués una traducció castellana, la Bíblia de Ferrara, la qual fou editada per rabins expulsats¹. Tanmateix, a partir del fet que el metge Andreu Forcadell i el corrector Daniel Vives fossin conversos, el zel de la Inquisició va provocar que en fossin

1. S'ho val a parlar compte que les traduccions que en aquella època feia Pedro Ciruelo (conservades inèdites, per cert) del *Pentateuc*, les *Lamentacions*, a més dels llibres de *Daniel* i d'*Isaïes*, eren totes de l'hebreu al llatí. La traducció quadrilingüe del *Gènesi*, aquesta sí publicada, parteix de l'hebreu per a oferir-ne també una traducció llatina, aquest cop acompanyada de les versions aramea, anomenada caldea, de la grega de la *Septuaginta* i de la llatina de Sant Jeroni. Idèntic patró medieval, gens adient amb els postulats del Renaixement, es registra a l'exposició metodològica que fa el mateix Ciruelo: *Et quia per gratiam Dei Sacram Bibliam Hebraicam verbum verbo reddens Latinam effeci, etiam observata phrasi Hebraicae linguae.*

cremats tots els exemplars a l'abast, i l'acció policial i la por han fet que no n'hagi arribat cap volum de l'edició impresa al taller de l'alemany Lambert Palmart (Habler 1909 i Ventura 1993; sobre les traduccions catalanes de la Bíblia en general, Bohigas 1967; Perarnau 1978 i 1983; Puig 2001; sobre les Bibles que escaparen a la Inquisició, Riera 2013). Sí que ha arribat un exemplar de la impressió del *Psalteri* a Barcelona, el 1480 (Wittlin 1996)². La historiografia espanyola volgué fer desaparèixer per segona vegada els sis-cents exemplars, tot negant que s'haguessin imprès mai.

Ultra aquesta important iniciativa, malaguanyada per la repressió de la Inquisició, la tradició catalana de traduccions bíbliques es remunta a la segona meitat del segle XIII. Puig apunta com els evangelis en hebreu d'un còdex de la Biblioteca Vaticana, el *Vat. Hebr.* 100, serien la traducció d'una versió catalana (Puig 2001: 113, n. 11 bis). Tenim notícia de la de Jaume de Montjuïc, un probable membre de la comunitat jueva, sota comanda l'any 1287 del monarca Alfons II, però que sembla inacabada quan el traductor va finir el 1290³. La *Bíblia rimada* atribuïda per Miret i Sans a Romeu Sabruquera, i composta entre els anys 1282 i 1295, no es pot reconèixer com una traducció, ans com una mena de paràfrasi. Sabruquera, que era escriptorista a l'Estudi General de Lleida, sí que va traduir els *Psalms* i part dels *Evangelis* (Miret i Sans 1908). Un altre psalteri, d'autoria anònima, es conserva a la Biblioteca Vaticana (còdex *Reg. Lat.* 19); un segon es conserva a l'arxiu capitular de la seu de València, i el manuscrit que ens l'ofereix (ms. 106) inclou també el *Llibre de Tobit*; un tercer, l'aixopluga la Biblioteca de Catalunya (BC ms. 1043/2057); encara un altre es pot reconèixer al *Llibre d'Hores* de Morella.

Ja al segle XIV, i per la probable iniciativa del rei Pere III (Puig 2001: 117-119), cap al 1370 es va assolir una nova traducció completa, conservada a diversos còdexs de l'actual patrimoni bibliogràfic francès i anglès (edició

2. L'edició va córrer a càrrec de Nicolau Spindeler, i l'exemplar es conserva a la Bibliothèque Mazarine de París, ms. 1228.

3. Parts d'aquesta traducció serien el *Psalteri* i els *Evangelis* conservats a la Bibliothèque Nationale de Paris, manuscrits fr. 2433, 2434, esp. 244 i 376.

parcial a Riera & Casanellas 2004)⁴. Posteriorment, l'anomenada *Traducció bíblia incompleta* fou composta a cavall dels segles XIV i XV (Poy 2021).

La prohibició de les traduccions al vulgar formulada pels poders de la Contrareforma va provocar que no es coneguin noves versions catalanes fins al segle XIX, quan el 1832 d'Anglaterra estant Josep Melcior de Prat i Solà va traduir el *Pentateuc*, el *Llibre de Rut*, els *Psalms*, el *Càntic dels Càntics* i el *Llibre de Jonàs*, mentre que el 1840 datava a Maó les seues traduccions Antoni Febrer i Cardona, que titulava *Saltiri i Càntics de l'Antic i del Nou Testament*. Altres traduccions de les quals hi ha notícia tampoc no oferien el text bíblic sencer.

2. Les variants a la transmissió neotestamentària i llur reflex a les traduccions

Cap altra obra de la literatura universal no ha conegut la difusió de què ha estat objecte la Bíblia. Des d'un moment històric que coincideix amb l'inici de l'era vulgar, i a despit que a la tradició hebrea més antiga no era permesa la còpia d'un text que era curosament dipositat i custodiat al temple (Tov 2010: 165-166), l'activitat de còpia ha estat intensíssima i ha produït un nombre ingent de testimoniatges (per als primers estadis de la transmissió dels texts bíblics, vegeu Metzger 1977; per al corpus neotestamentari, Clarysse 2010; per a una visió genèrica, Parker 2012). Fins i tot si reduïm el nostre interès —i es tracta d'una limitació força significativa— als manuscrits grecs del Nou Testament, el nombre, la ubicació i la cronologia fan inviable un estudi comprensiu, el que obliga a tractar-ne d'una manera parcial: n'estudiem, per exemple, els manuscrits d'una determinada àrea o època, o una tipologia paleogràfica concreta, o la transmissió d'un passatge als principals manuscrits. Si atenem tan sols al nombre, només els manuscrits llatins de la *Vulgata* ja arriben a un total de dos mil tres-cents seixanta-nou en un estudi publicat el 1900 (Gregory 1900: 613-729; el mateix autor registra només disset manuscrits georgians, Gregory 1900: 574-575).

Per a l'època medieval, el coneixement dels texts i a partir d'ells, en la mesura en què se'n pugui recuperar una extensió adient, la metodologia dels

4. Es tracta dels manuscrits Peiresc, BNP esp. 2, 3 i 4, Egerton, BL Eg. 1526, i Colbert, BNP esp. 5.

traductors ha requerit una tasca prèvia de localització i identificació dels materials disponibles. La publicació de diversos volums del *Corpus Biblicum Catalanicum* ja ha palesat el caire literal dels traductors més reeixits, tot i que no sempre l'original fos el text de la *Vulgata*, sinó la Bíblia hebrea (Perarnau 1978: 68, a partir de l'ordenació dels llibres).

En comparar les traduccions catalanes actuals, la *Bíblia de Montserrat*, publicada el 1970, i la *Bíblia Catalana Interconfessional*, publicada el 1993, amb la *Vulgata*, al seu torn traduïda del grec, i amb aquest original grec en darrer terme, queda oberta la possibilitat de seguir de prop una munió de problemes propis tant de la filologia formal com de l'hermenèutica i la traductologia. Per tal de respectar la cronologia relativa dels quatre texts els llegirem en l'ordre en què foren creats. Atorgarem també atenció, ni que sigui d'una manera aproximativa, al conjunt de l'edició neotestamentària moderna. Comprovarem així quina és la situació de les traduccions catalanes en relació amb el text adoptat, a quines edicions s'acosten més i si segueixen alguna mena de criteri preestablert.

L'abundor dels testimonis textuais, materialitzada en un nombre de manuscrits que esdevé inabastable, ens obliga a tractar-ne tan sols d'una manera aproximada, a tall de referir-nos tan sols als més significats referents per a cadascuna de les variants triades.

En funció del mateix criteri de l'economia hem decidit de limitar aquestes planes als evangelis, però precisament per la voluntat d'assolir una exemplificació llegidora no hem arribat a recollir tots quatre texts. Per consegüent, la selecció dels passatges inclou dos de Marc, dos de Lluc i tres de Joan. No s'ha pretès en cap moment d'excloure Mateu, la manca del qual es deu solament a la major pertinença i comoditat dels exemples que hem trobat a la resta d'evangelistes.

Una consideració final s'ha de referir a la naturalesa de les variants que hem triat. Es tracta sempre de problemes textuais amb un reflex directe a la traducció, el que ha comportat d'evitar aquelles variants d'ordre fonològic i morfològic que el text català no pot recollir.

3. Relació i comentari dels passatges triats

Hem triat només set passatges de fins a tres dels quatre autors d'evangelis, tot confiant que la mostra serà prou il·lustrativa del que volem indicar.

3.1. Mc. 1, 11

El nostre primer passatge té com a nucli de la variant la construcció sintàctica de l'oració nominal, per tal com la major part de la transmissió inclou la forma verbal personal *ἐγένετο*, que en canvi omet el manuscrit T. Ni a les llengües semítiques ni al grec, ultra notables diferències d'ús que ara no fan al cas, no és imprescindible l'afegitó del verb copulatiu, ni tampoc no ho era al llatí.

El text grec habitualment editat és el següent:

Mc. 1, 11 *καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν Σὺ εἶ ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα.*

Aquest és també el text editat al *Nou Testament Grec* (Ferrer, Malé, Matoses & Ponsatí-Murlà 2019: 138). De fet, de totes les edicions modernes que hem tingut ocasió de consultar, només la de Tischendorf (1869: 220) presenta l'edició d'acord amb el còdex T, ço és, *καὶ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν* etc.

La *Vulgata* ens ofereix la traducció següent:

Et vox facta est de caelis: Tu es filius meus dilectus, in te complacui.

La traducció montserratina diu així:

I vingué del cel una veu: 'Tu ets el meu Fill, l'estimat; en tu tinc posada la meua complaença'.

La *Biblia Catalana Interconfessional* tradueix en els termes següents:

I una veu digué des del cel: -Tu ets el meu Fill, el meu estimat; en tu m'he complagut.

Ambdós texts recolzen, doncs, una sintaxi que no és ben bé literal, però sí molt més comprensible per a parlants, per una banda, de la varietat de llatí més emprada en la Baixa Llatinitat, el que anomenem llatí vulgar, i per una altra del català comú. La *Vulgata* s'acosta més a la construcció del psalm hebreu, que literalment diu 'i dels cels una veu sorgí'. Tots dos texts moderns, en canvi, opten per una sintaxi més entenedora, però mentre la bíblia

montserratina pren una opció més literal, la *Biblia Catalana Interconfessional* sacrifica tota literalitat. Des del punt de vista textual, el manuscrit T no només ens presenta la *lectio difficilior*, ans també la solució sintàctica més propera a l'estil dels psalms. La impossibilitat d'un anostrament idèntic al de la construcció hebrea fa que tant el text de totes dues traduccions catalanes com el jeronià coincideixin a fer servir la llició més estesa dins la transmissió.

3.2. Mc. 13, 22

El nostre segon passatge ofereix una variant de caire lexical: uns manuscrits ens donen la llició ποιήσουσιν —còdexs TW— i d'altres, la variant δώσουσιν —còdexs HSVLM—. El text de l'evangeli de Marc és aquest:

Mc. 13, 22 ἐγερθήσονται δὲ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται καὶ ποιήσουσιν σημεῖα καὶ τέρατα πρὸς τὸ ἀποπλανᾶν εἰ δυνατὸν τοὺς ἐκλεκτούς.

El *Nou Testament Grec* opta per la llició δώσουσιν (Ferrer, Malé, Matoses & Ponsatí-Murlà 2019: 202). De fet, aquesta és la llició més sovintejada, mentre que la variant ποιήσουσιν, menys freqüent a la tradició manuscrita, és la preferida per tan sols dos editors, Tischendorf (1869: 363) i Nestle (1904: 125). La *Vulgata* el tradueix d'aquesta manera:

exsurgent enim pseudochristi et pseudoprophetae et dabunt signa et portenta ad seducendos, si potest fieri, etiam electos. Vos ergo videte: ecce praedixi vobis omnia.

I aquí tenim el text de la *Biblia de Montserrat*:

Perquè sortiran falsos messies i falsos profetes i faran senyals i prodigis capaços d'enganyar, si fos possible, fins els elegits; però vosaltres vigileu: us ho dic per endavant.

A la *Biblia Catalana Interconfessional* el text fa així:

Perquè sorgiran falsos messies i falsos profetes, que faran senyals i prodigis per esgarriar, si fos possible, els elegits.

El contrast entre les traduccions llatina i catalanes, respectivament *dabunt signa et portenta* i *faran senyals i prodigis*, s'explica, doncs, per les variants de la transmissió. Jeroni va triar la llició més estesa, mentre que els traductors catalans han escollit la menys freqüent. Si atenem a la fraseologia pròpia de

cada llengua, és estrany a la llengua grega l'ús del verb δίδωμι, que es deu a la influència de l'hebreu. La lliçó menys freqüent, el ποιήσουσιν dels còdexs T i W, s'adiu més amb el grec.

3.3. Lc. 1, 75

El tercer passatge és extret de l'evangeli de Lluç i consisteix en un verset de la profecia de Zacaries. La variant textual que ens interessa la configuren una lliçó més difosa *πάσας τὰς ἡμέρας ἡμῶν*, amb un acusatiu circumstancial de valor temporal, i una de més restringida, testimoniada tan sols per dos dels manuscrits principals, amb un locatiu temporal *πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν*, que és el que llegim als còdexs H i W. Aquesta segona opció sintàctica acusa la influència de les llengües semítiques (Bernardi 1986: 26).

Lc. 1, 75 (...) ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν etc.

El text que acabem d'oferir és també l'editat pels autors del *Nou Testament Grec* (Ferrer, Malé, Matoses & Ponsatí-Murlà 2019: 231). En realitat, els editors moderns estan dividits gairebé al cinquanta per cent entre ambdues lliçons, per bé que les edicions més recents opten pel datiu, mentre que les anteriors oferien de manera regular l'acusatiu. Fins a l'edició de Westcott i Hort del 1881 no va aparèixer editada la variant amb datiu, després acceptada per Nestle (Westcott & Hort 1881: 118; Nestle 1904: 143).

La *Vulgata* ens n'ofereix la traducció següent:

(...) *in sanctitate et iustitia coram ipso omnibus diebus nostris* etc.

La traducció catalana és aquesta a la versió montserratina:

(...) *amb santedat i justícia, tota la vida* etc.

A la *Biblia Catalana Interconfessional* la traducció coincideix plenament amb la precedent:

(...) *amb santedat i justícia, tota la vida* etc.

La diferència entre les traduccions llatina i catalana rau en la literalitat de la *Vulgata*, que tria com a òptima la lliçó menys transmesa i, en canvi, més propèria als usos lingüístics de l'aramèu, mentre que tant la *Biblia de Montserrat* com la *Biblia Catalana Interconfessional* s'encomanen al recurs d'una solució

semànticament propera, encara que no reculli ni de lluny el sentit de l'original, que diu 'a tots i cadascun dels nostres dies'. L'adjectiu i pronom *πᾶς* expressa la totalitat mitjançant l'al·lusió a cadascun dels elements o membres d'un conjunt, mentre que la traducció 'tota la vida' recull una idea de totalitat sense fissures, en bloc, com ho hauria fet en grec l'adjectiu i pronom *ὅλος*. La traducció catalana també s'allunya tant de l'original com de la *Vulgata* en ignorar el sintagma *ἐνώπιον αὐτοῦ*, 'davant de tu'.

3.4. Lc. 9, 38

El nostre quart passatge, també llucà, planteja un problema sintàctic en presentar-nos una alternança modal, l'ús més estès de l'infinitiu *ἐπιβλέψαι* als manuscrits HWSVLM, mentre que només el còdex T mostra la llició de l'imperatiu *ἐπίβλεψαι*. El passatge diu així:

Lc. 9, 38 καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἐβόησεν λέγων Διδάσκαλε, δέομαί σου ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὸν υἱόν μου, ὅτι μονογενῆς μοί ἐστιν etc.

Aquest és el text segons la major part de les edicions modernes, entre les quals la del *Nou Testament Grec* (Ferrer, Malé, Matoses & Ponsatí-Murlà 2019: 280). Només l'editor renaixentista Estienne (1550: 127), seguit anys a venir per Scrivener —i per l'edició del Patriarcat de Constantinoble—, fa servir un imperatiu, *ἐπιβλέψον* (Scrivener 1887: 161). Ara bé, l'imperatiu testimoniats a la tradició textual presenta una forma de veu mitjana, ço és, *ἐπίβλεψαι*.

La traducció de la *Vulgata* és com segueix:

Et ecce vir de turba exclamavit dicens: 'Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia unicus est mihi'.

Veurem ara la traducció montserratina:

Un home d'entre ells exclamà: 'Mestre, us prego que us fixeu en el meu fill, que és l'únic que tinc'.

La *Bíblia Catalana Interconfessional* ens ofereix aquest text:

Un de la gent cridà: Mestre, t'ho demano, fixa't en el meu fill; és l'únic que tinc.

El text de la bíblia montserratina segueix el més difós entre els manuscrits, però tant la *Vulgata* com la la *Bíblia Catalana Interconfessional* opten, encertadament en la nostra opinió, per la llició de T. Aquesta segona opció

constitueix la *lectio difficilior*, alhora que ofereix un patró sintàctic habitual a la llengua col·loquial, la construcció asindètica d'una oració subordinada completiva. Alguns dels editors moderns han restaurat l'imperatiu amb la forma activa ἐπίβλεψον, que trobem a l'edició de Stephanus del 1550 i després a les de Scrivener del 1894 i a l'ortodoxa del 1904. Per tal de copsar com és de freqüent aquesta construcció asindètica, en veurem alguns exemples. Ja a la *Septuaginta* la trobem no pas rarament, cf. δέομαι κύριε λαλησάτω ὁ παῖς σου ῥῆμα ἐναντίον σου etc. (*Gn.* 44, 18), δέομαι κύριε προχείρισαι etc. (*Ex.* 4, 13), δέομαί σου ἴασαι αὐτήν (*Nm.* 12, 13). El verb principal no pas per casualitat coincideix amb el passatge llucà en tots tres exemples, i tot seguit, ultra l'apel·lació en vocatiu a l'interlocutor —κύριε— o el règim de partitiu propi de verbs de súplica —σου—, apareix la subordinada completiva que en depèn, però construïda sense cap conjunció subordinativa, ans amb un simple imperatiu, que a dos dels tres passatges és també de veu mitjana⁵. Si ara acudim a exemples neotestamentaris, n'esmentarem aquests dos, plenament coincidents amb el de Lluc, cf. δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλήσαι πρὸς τὸν λαόν (*Act.* 21, 39), δεόμεθα ὑπὲρ χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ θεῷ (*II Cor.* 5, 20). Per consegüent, l'edició de l'imperatiu mitjà ἐπίβλεψαι, tot i que trobi recolzament tan sols en un sol dels principals manuscrits, el T, s'adiu a un ús ben documentat. La seua doble condició d'innovació sintàctica i de *lectio difficilior* explica la substitució per una esmena ben simple mitjançant l'infinitiu ἐπιβλέψαι.

3.5. *Io.* 6, 27

El cinquè passatge ens fa arribar a l'evangeli de Joan. Aquí trobem una variació de caire sintàctic entre formes verbals de present i de futur. El text de les edicions modernes fa així:

Io 6, 27 ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει.

A l'edició del *Nou Testament Grec* hom ha procedit a substituir la forma verbal δίδωσιν per la variant δώσει (Ferrer, Malé, Matoses & Ponsatí-Murlà 2019:

5. Existeix també la construcció mitjançant conjunció, com ara aquest passatge amb ἵνα completiu, *I Esd.* 4, 46 δέομαι οὖν ἵνα ποιήσης τὴν εὐχὴν ἣν ἠύξω.

395). Tenim una doble transmissió, doncs, atès que la paraula final del passatge és o bé un present d'indicatiu, δίδωσιν, que tanmateix només presenten els manuscrits TL, o bé un futur δώσει, testimoniats als còdexs HWSVM. L'edició catalana té un únic precedent, el de la de Tischendorf (1869: 802, δίδωσιν ὑμῖν), perquè totes les altres prefereixen la variant més habitual a la tradició manuscrita, la del futur.

La *Vulgata* segueix la variant més freqüent:

Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam, quem Filius hominis dabit vobis.

Aquesta és la traducció de la Bíblia montserratina:

Procureu-vos, no el menjar que es fa malbé, sinó el menjar que dura per a la vida eterna, el que us dona el Fill de l'home.

La *Bíblia Catalana Interconfessional* presenta aquí una traducció diferent:

Però no us heu d'afanyar tant per l'aliment que es fa malbé, sinó pel que dura i dona vida eterna. I el Fill de l'home us donarà aquest aliment etc.

Si haguéssim de considerar com a lliçó més plausible aquella que des del punt de vista de la freqüència textual recolza en més testimoniats, seria la de la *Vulgata*. El principi de la *lectio difficilior* juga, en canvi, en favor de l'opció adoptada per la traducció de la *Bíblia de Montserrat*. La *Bíblia Catalana Interconfessional*, com al passatge precedent, coincideix amb la *Vulgata*.

3.6. Io. 14, 31

El sisè passatge cau dins del camp de les variacions fraseològiques, no pas carents per això d'interès. La variant més estesa mostra una forma verbal, ἐνετείλατο, que es registra als còdexs TWSVM, mentre que tan sols dos manuscrits presenten una expressió sinònima, ἐντολὴν ἔδωκεν, lliçó dels còdexs HL. El text generalment editat és aquest:

Io. 14, 31 ἀλλ' ἵνα γνῶ ὁ κόσμος ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ Πατήρ, οὕτως ποιῶ.

Aquesta és també l'edició del passatge al *Nou Testament Grec* (Ferrer, Malé, Matoses & Ponsatí-Murlà 2019: 436). La variant ἐντολὴν ἔδωκεν ha estat acollida per una sola edició, la de Westcott & Hort (Westcott & Hort 1881: 225).

El text de la *Vulgata* tradueix així aquest passatge:

(...) *sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio.*

I aquesta és la traducció catalana de la *Bíblia de Montserrat*:

(...) *però és perquè el món conegui que estimo el Pare i que obro segons el mandat que el Pare m'ha donat.*

A la *Bíblia Catalana Interconfessional* llegim la traducció següent:

(...) *però així el món sabrà que jo estimo el Pare i que faig el que el Pare m'ha manat.*

Les traduccions de la *Vulgata* i de la *Bíblia de Montserrat* coincideixen a emprar la variant menys freqüent, ἐντολὴν ἔδωκεν, en comptes de la més ben representada a la tradició manuscrita, que hagués calgut traduir *i segons que m'ho ha ordenat el Pare, així faig*. La *Bíblia Catalana Interconfessional*, malgrat que tampoc no hagi seguit per a tota la frase un criteri d'estricta literalitat, s'acosta aquí a l'original grec.

3.7. Io. 16, 13

El nostre setè i darrer passatge és potser el més interessant i diu així:

Io. 16, 13 ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν.

El sintagma que clou la frase es llegeix εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν a la major part dels manuscrits principals, SLWHWLM, amb la variant menor εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν als manuscrits VI; però hi ha una important variant, ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ, que ens ofereixen els còdexs Th i S.

Les edicions modernes acostumen a oferir el sintagma d'acusatiu, d'un gust més planer i pròxim a la Koiné. Però des de Tischendorf (1869: 914) s'ha editat també el sintagma amb datiu, ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ, solució que darremament ha estat l'escollida per edicions recents, entre les quals es compta la del *Nou Testament Grec* (Ferrer, Malé, Matoses & Ponsatí-Murlà 2019: 440).

La *Vulgata* s'aparta d'aquesta transmissió i tradueix el sintagma com si no hi hagués cap preposició —feia nosa al traductor, doncs— i es tractés d'un complement directe.

Cum autem venerit ille, Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem etc.

La traducció de la *Biblia de Montserrat* és com segueix:

Quan vindrà ell, l'Esperit de la veritat, us guiarà a la veritat completa etc.

La *Biblia Catalana Interconfessional* tradueix en els termes següents:

Quan vingui l'Esperit de la veritat, us conduirà cap a la veritat sencera etc.

Es pot apreciar que els traductors han preferit la variant més estesa, el sentit de la qual no provoca dubtes d'interpretació ni tampoc gramaticals.

Al nostre parer, des del punt de vista textual només la lliçó de ThS explica la més estesa i no pas a l'inrevés. El sintagma de valor instrumental ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάση no resulta ni tan freqüent ni tan comprensible com el sintagma de direcció εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν. En aquest cas cap de les dues traduccions no hauria recollit el text original.

4. Conclusions

Sempre a partir del migrat corpus que hem emprat en aquestes planes, apreciem com la traducció de la *Biblia de Montserrat* no sembla haver tingut com a vector de la traducció l'acostament constant a la *Vulgata*, a diferència de les traduccions catalanes de la Baixa Edat Mitjana, generalment properes al text de la versió llatina de Sant Jeroni (Martínez Romero 2020: 199). Aquest fet seria la conseqüència del necessari eixamplament del corpus textual sotmès a anàlisi. Cal ara determinar si la possibilitat de tenir a l'abast un més ric coneixement de la tradició ha esdevingut causa d'una millora de la traducció obtinguda.

La *Biblia Catalana Interconfessional* ha emprat, en canvi, un criteri diferent: tampoc no fa per adoptar de manera constant el text de la *Vulgata*, amb la qual presenta tantes coincidències com la *Biblia de Montserrat*, dues; ara bé, tot i que les dues traduccions catalanes presenten tres coincidències mútues entre els set passatges (en concret, als passatges 2, 3 i 7), quan s'acosten a la *Vulgata* ho fan sense coincidir entre si: amb la *Vulgata* la *Biblia de Montserrat* coincideix a dos passatges (1 i 6), i la *Biblia Catalana Interconfessional* amb altres dos, però diferents (4 i 5). La diferència més notable rau, no gensmenys, en el fet que la *Biblia de Montserrat* coincideix amb el text neotestamentari grec en quatre passatges (2, 4, 5 i 6) i la *Biblia Catalana Interconfessional* en

dos només (1 i 2). El nombre de casos analitzats no permet d'establir cap mena de patró, per la qual cosa ens limitem a apuntar les tendències que hi hem observat.

Si atenem al que hem tingut ocasió d'explicar davant d'una transmissió amb alternatives accentuades, la traducció montserratina no destaca pel criteri de la literalitat com a eina i objectiu alhora per a una correcta traducció, aspecte en què l'antiga *Vulgata* jeroniana la supera amb escreix. La *Bíblia Catalana Interconfessional* mira d'una manera molt més integradora cap a la tradició, en especial cap a l'original grega. A totes dues traduccions l'adopció de la variant escollida tampoc no parteix d'una posició preestablerta, ans assenyala un *modus operandi* adaptat a les circumstàncies de cada passatge. Per consegüent, els criteris textuais emprats no segueixen un patró predefinit, sinó que assenyadament opten cada cop per l'opció més adient, tant si es tracta de la lliçó més estesa com si és la més rara.

La selecció de la variant triada hauria de descansar en una anàlisi lingüística acurada, amb un ben assolit mestratge del grec bíblic, com a part que és de la Koiné. Tanmateix, la manca d'atenció a les particularitats d'aquesta variant de la llengua grega antiga ha enterbolit la comprensió de passatges per als quals la traducció escollida no sembla satisfactòria.

Referències bibliogràfiques

- BERNARDI, Jean. (1986) "De quelques sémitismes de Flavius Josèphe." *REG* 100, pp. 18-27.
- BOHIGAS, Pere. (1967) "La Bíblia a Catalunya." En: *II Congrés Litúrgic de Montserrat*. Montserrat: Monestir de Montserrat, pp. 125-140.
- CASANELLAS, Pere. (2010) "Les traduccions catalanes de la Bíblia." *Qüestions de vida cristiana* 236, pp. 9-37.
- CASANELLAS, Pere. (2014) "Els jueus catalans i les traduccions medievals de la Bíblia." *Mot so razo* 13, p. 14.
- CLARYSSE, Willy. (2010) "Bilingual Papyrological Archives." En: Papaconstantinou, Arietta (ed.) 2010. *The Multilingual Experience in Egypt, from the Ptolemies to the Abbasids*. Farnham: Ashgate, pp. 47-72.
- FERRER, Joan; Joaquim Malé; Xavier Matoses & Oriol Ponsatí-Murlà. (2019) *Nou Testament Grec*. Barcelona: Ulzama Digital.

- GREGORY, Caspar René. (1900) *Textkritik des Neuen Testaments II. Die Übersetzungen. Die Schriftsteller. Geschichte der Kritik*. Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung.
- HABLER, Konrad. (1909) "The Valencian Bible of 1478." *Revue Hispanique* 21, pp. 371-387. Versió electrònica: <https://archive.org/details/textusreceptusstephanus1550/page/n7/mode/lup>
- MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs. (2020) "Medieval Translations in the Crown of Aragon." En: Borsari, Elisa (ed.) 2020. *Translation in Europe during the Middle Ages*. Berlin: Peter Lang, pp. 197-217.
- METZGER, Bruce M. (1977) *The Early Versions of the New Testament: Their Origin, Transmission, and Limitations*. Oxford: Clarendon.
- MIRET i SANS, Joaquim. (1908) "Notes biogràfiques d'en Pere Salvatge y Fr. Romeu Sabruguera, ab mostres de la Bíblia catalana rimada de la XIIIa centúria." En: *Congrés d'història de la Corona d'Aragó dedicat al rey En Jaume I y a la seua època*, vol. 1. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, pp. 147-171.
- NESTLE, Erwin. (1904) *Novum Testamentum Graece et Germanice*. Stuttgart: Privilegierte Württembergische Bibelanstalt.
- PARKER, David C. (2012) *An Introduction to the New Testament Manuscripts and their Texts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PERARNAU, Josep. (1978) "Aportació al tema de les traduccions bíbliques catalanes medievals." *Revista Catalana de Teologia* 3, pp. 17-98.
- PERARNAU, Josep. (1983) "Noves dades sobre traduccions catalanes de la Bíblia." *ATCA* 2, pp. 349-356.
- POY, Pere Ignasi. (2021) "Les primeries de la recerca sobre les traduccions bíbliques catalanes medievals. La proposta de Samuel Berger (1890)." *Itaca. Revista de Filologia* 12, pp. 227-278.
- PUIG i TÀRRECH, Armand. (2001) "Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia." En: Associació Bíblica de Catalunya (ed.) 2001. *El text: lectures i història*, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 107-231.
- RIERA, Jaume. (2013) "Bíblies en català no cremades per la Inquisició espanyola." *Bulleti de l'Associació Bíblica Catalana* 115, pp. 41-70.
- RIERA, Jaume & Pere Casanellas. (2004) *Corpus Biblicum Catalanicum (CBCat). 3 Bíblia del segle XIV. Èxode, Levític*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SCRIVENER, Frederick Henry Ambrose. (1887) *Novum Testamentum*. Cambridge: Deighton, Bell and part. & London: Whittaker and part.

- STEPHANUS (= Robert Estienne). (1551) *Novum Iesu Christi Testamentum Græce, antiquissimorum codicum textus in ordine parallelo dispositi*. Paris.
- TISCHENDORF, Constantin von. (1869) *Novum Testamentum Græce: ad antiquissimos testes denuo recensuit, apparatus criticum omni studio perfectum*. Leipzig: Giesecke & Devrient.
- TOV, Emanuel. (2010) "Some Thoughts About the Diffusion of Biblical Manuscripts in the Antiquity." En: Metso, Sarianna; Hindy Najman & Eileen Schuller (eds.) 2010. *Transmission of Tradition and Production of Texts*. Leiden: Brill, pp. 151-172.
- VENTURA, Jordi. (1993) *La Bíblia Valenciana*. Barcelona: Curial.
- WESTCOTT, Brooke Foss & Fenton John Anthony Hort. (1881) *The New Testament in the Original Greek*. London: MacMillan.
- WITTLIN, Curt. (1996) "El Psaltiri del 1480 i altres restes de la Bíblia Valenciana." En: *Actes del Setè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 287-301.

NOTA BIOGRÀFICA / BIONOTE

JORDI REDONDO exerceix la docència com a professor de Filologia Grega a la Universitat de València. Com a historiador de la llengua, s'ha ocupat del grec neotestamentari i de la Koiné a la poesia hel·lenística — Cal·límac, Apol·loni Rodi, Arat— i a Galè, Josep i Plutarc. És també autor del volum *Traducció i recepció de la cultura clàssica. Sobre els fonaments clàssics de la teoria i la praxi traductològiques*, Universitat de València 2019, <https://roderic.uv.es/handle/10550/71700>

JORDI REDONDO is a Professor of Greek Philology at the University of Valencia. As a historian of the language, he has dealt with New Testament Greek and Koine in Hellenistic poetry — Callimachus, Apollonius Rhodius, Aratus— as well as in Galen, Josephus and Plutarch. He is also the author of the volume *Traducció i recepció de la cultura clàssica. Sobre els fonaments clàssics de la teoria i la praxi traductològiques*, University of Valencia 2019, <https://roderic.uv.es/handle/10550/71700>